

Gheorghe Șincai și Oradea

Conf. univ. dr. CONSTANTIN MĂLINAȘ
Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai,” Bihor

Împlinirea la 28 februarie a 250 de ani de la nașterea marelui Șincai ne dă prilejul să refacem iarăși drumurile sale prin centrele de idei și acțiune ale Școlii Ardelene, între care Oradea a ocupat un loc remarcabil, generator de conștiință românească în cadrul eclesiastic, de care biografia șincaiană este puternic legată.⁶¹ De altfel, tocmai acestea au fost temeliele, care ne-au motivat să acționăm după 1990, pentru ca Biblioteca Județeană Bihor să-i primească numele, ca patron cultural, fapt cu care ne mândrim și pe care în fiecare an îl sărbătorim, în luna noiembrie, în memoria *Elegiei* sale, publicată în anul 1804 la Oradea și a scrisorii din 2 noiembrie 1811, prin care își lăsa manuscrisele la Oradea, în grija Episcopului Samuil Vulcan.⁶² Dar legăturile lui Gheorghe

⁶¹ A. Papiu-Ilarianu, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca*: Discursu de recepțiune. Răspunsul de George Barițiu. În ședința publică a Societății Academice Române din 14 septembrie 1869. Cu 14 anexe și un fascimil. București, Tipografia Națională, 1869, p. 20-25; Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*. Ediția a doua. București, Ed. didactică și pedagogică, 1969, vol. 2, p. 161-182; Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai: Viața și opera*. [București], Editura pentru literatură, 1965, passim; Lucian Blaga, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea* / Ediție îngrijită de George Ivașcu. București, Editura științifică, 1966, p. 134; Ion Lungu, *Școala ardeleană: Mișcare ideologică națională iluministă*. București, Minerva, 1978, p. 122-126; Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*: [Excurs monografic]. București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 254. În special capitolul *La Oradea* p. 132-141; Idem, *Pe urmele lui Samuil Micu-Clain*. București, Editura Sport-Turism, 1986, p. 64, 78-80, 290-295; Constantin Mălinaș, *Afinitatea lui Gheorghe Șincai față de Oradea*. Oradea, Biblioteca Județeană Bihor, 1979, 36 p.; Idem, *Gheorghe Șincai și Oradea*, în *Familia*, Oradea. An 15 (115), nr. 10, octombrie 1979, p. 4; Pompiliu Teodor, *Sub semnul luminilor Samuil Micu*. [Cluj Napoca], Presa universitară Clujeană, 2000, p. 52, 104, 108.

⁶² Nicolae Densușianu, *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei*: Raport înaintat Academiei Române. București, Tipografia Academiei Române, 1880, 124 p. Semnalează manuscrisele operei șincaiene,

Șincai cu Oradea au fost mai multe decât acestea două, citate mai sus, au fost mai de durată, ceea ce ne propunem să refacem și să dezvăluim în cele ce urmează.

Gheorghe Șincai a fost calificat de către B. P. Hașdeu ca fiind „*sublim Prometeu al neamului românesc*,” deoarece și-a asumat „*de bună voie furia unui martiriu de o viață întreagă, fiindcă îndrăznise nenorocitul a răpi pentru frații săi... fulgerul lui Joue: Istoria Românismului*,” pe care a dorit și a reușit să o restituie poporului și cercetătorilor.⁶³

Putem spune, ca ipoteză de lucru, că legăturile lui Gheorghe Șincai cu Oradea au fost activate, după 1794, de necazurile pe care acesta a început să le aibă la Blaj, din cauza conflictului cu episcopul Ioan Bob, când cronicarul a fost rău tratat și a simțit nevoia unui sprijin, gășind de bine să pornească spre Oradea, ca să ajungă la curtea episcopală a lui Ignatie Darabant, pe care-l cunoștea de amic, încă de la Blaj și spera să fie ajutat, ca să-și recapete postul de director școlar, de pe care fusese alungat fără un temei intrinsec.

Bibliografia de până acum ne motivează să observăm chiar o afinitate a lui Gheorghe Șincai pentru Oradea și nu numai a lui, ci și a lui Samuil Micu,

descoperite la Oradea; Iacob Radu, *Manuscrisele din Biblioteca Episcopiei Unite din Oradea-Mare*, în *Analele Academiei Române*. M.S.L. Seria III. Tom. 1, București, Academia Română, 1923, p. 263-310. Apare și separat în extras; Constantin Mălinaș, *Manuscrisele lui Șincai donate Oradiei* [la 1811], în *Crișana*, Oradea, 17 martie 1979, p. 2.

⁶³ Ziarul *Traianu*, București, nr. 57, 1869. Cf. A. Papiu-Ilarianu, *op. cit.* p. 140. Iată pasajul prin care Bogdan P. Hașdeu rezumă solemnitatea de la Academie: „*Eri s-a ținut în edificiul Universității prima ședință publică din acest an a Academiei Române. Domnul A. Papiu Ilarian a citit discursul său de recepțiune, la care l-a răspuns Domnul G. Barițiu. Amândoi au vorbit despre Șincai: sublimul Prometeu al neamului românesc, suferind de bună voie toată furia unui martiriu de o viață întreagă, fiind că îndrăznise nenorocitul a răpi pentru frații săi, în mijlocul călăilor naționalității noastre, fulgerul lui Joue - Istoria Românismului!*

A descrie inspirata elocință a ambilor oratori în această zi de lumină, furată din atmosfera neguroasă a actualității, ar fi a cântări cu o mână grosolană nemărginitul entuziasm al ascultătorilor, peste puțină. Lacrime de înduioșare curgeau pe fețele Românilor, umbra divinului cerșetoriu cu desăgii pe umăru, cu cronica în sacu, cu o națiune într-o cârpă, rătăcia printre noi, strălucindu-i sdrențele ca tunică lui Christu pe Muntele Taborului.” În continuare, p. 141-154 sunt redată ecourile din alte reviste românești la evenimentul șincaian de la Academia Română, dimensionând caldă îmbrățișare unanimă de toți românii a subiectului, astfel reînnoit sub cupola Academiei Române.

deoarece orașul se ridica treptat și ajunsese un loc luminat și atrăgător pentru cariera publică a unor cărturari de seama lor. Acest proces se cristalizează în veacul al XVIII-lea și își are începutul de pe la 1730, când sunt atestate primele școli, apoi se întărește sub episcopul Moise Dragoș (1775-1787), dar mai cu seamă sub păstoria lui Ignatie Darabant (1788-1805), care a știut să fie acel Mecena, în preajma căruia corifeii Școlii Ardelene au roit și au găsit adăpost și o atmosferă propice ideilor și activității lor.⁶⁴ Remarcabilă hotărârea lui Darabant, sau Dorobantu, cum îl scrie A. Papiu Ilarian, ca în școala de pe lângă reședința să se învețe în limba română și nu în limba germană, atunci obligatorie.⁶⁵ Ca și

⁶⁴ Pompiliu Teodor, *Supplexul și Oradea*, în *Familia*, Oradea. An 3, nr. 1, ianuarie 1967, p. 8; Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori*: Contribuții la viața și operele lui Gheorghe Șincai și Samoil Micu Clain, în *Analele Academiei Române*. M.S.L. seria III. Tom. 2. București, Editura Academiei Române, 1924, p. 168-287; Nicolae Iorga, *Vechimea și originea elementului românesc din părțile Bibariei*. Oradea, Cele trei Crișuri, 1920, p. 10: „Episcopia Română unită din Oradea, pe timpul Episcopilor Ignatie Darabant și Samuilă Vulcan a îndeplinit misiunea de Academie științifică românească, patronând întreaga operă culturală românească fără deosebire de confesiune. Nu numai P. Maior, Gh. Șincai, Clain au găsit adăpost la curtea celor doi mari arhieri, ci și scriitori ortodocși, ca Moise Nicoară, Dimitrie Țichindeal, Dr. Ioan Piuariul Molnar, Dr. Paul Vasici;” Zenovie Păclișanu, *Un vechi proces literar*, în *Analele Academiei Române*. M.S.L. Seria III. Tom 16, 1934, p. 222-255: „Tot atunci (1788) a părăsit mănăstirea blăjeană și Ignatie Darabant, fiind numit episcop la Oradea în locul răposatului Moise Dragoș. De odată cu plecarea lui, centrul mișcărilor naționale românești s-a mutat și el, pentru foarte mult timp din Blaj, în reședința vlădicească a lui Darabant și a urmașului său Samuil Vulcan;” Vasile Bolca, *Episcopul Samuil Vulcan al Orăzii*. Oradea, 1939, p. 85-87, 89-95, unde vorbește despre **Academia lui Samuil Vulcan**; Constantin Mălinaș, *Supplexul și Academia românească de la Oradea (1788-1839)*, în *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*, Iași, Muzeul Literaturii Române, 1991, p. 16. Recent, analiza biografică, bibliografică și ideatică a chestiunii se poate vedea la: Ioan Horga, *Tradiție și nouătate în spiritualitatea românească greco-catolică din epoca luminilor - Episcopia din Oradea*. Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri,” 1996; Florian Dudaș, *Românii din Oradea în epoca luminilor*. Oradea, Muzeul Țării Crișurilor, 1996; Iudita Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea*. Schiță monografică. Oradea, Editura Logos 94, 2000; Constantin Mălinaș, *Contribuții la istoria iluminismului românesc din Transilvania: Ioan Corneli (1762-1848)*. Oradea, 2003, 316 p. cu il. și fasc.

⁶⁵ Vasile Bolca, *Școala normală română unită din Oradea 1784-1934*. Oradea, Tipografia Scrisul Românesc, 1934, p. 29; Constantin Mălinaș, *Contribuții la*

intensa corespondență cu fruntașii mișcării românești din imperiu, Oradea devenind centrul spre care se îndreptau speranțele românilor de sub coroana habsburgică, într-o vreme când Blajul era în scădere, din cauza episcopului Bob, ce nu folosea neamului. Acad. D. Prodan, refăcând procesul de formulare a *Supplexului* ... la 1790-1791, spunea că „acțiunea se concentrează acum mai ales în jurul lui Ignatie Darabant, care e printre cei mai zeloși, la Oradea, mai prielnică acum decât Blajul episcopului Bob.”⁶⁶ Iar Samuil Micu se adresa lui Darabant la 30 octombrie 1791, cerându-i să fie pentru români ca Moise, care să conducă poporul din robie la libertate: „*Vestra Ill[us]t[r]as si quod potest agere pro sua nationae non intermittat, sit alter Moises qui populum suum educat de captivitate in libertatem.*”⁶⁷ Oradea la acei ani era totodată un centru de manifestare a intelectualilor maghiari, dintre care mai mulți împărtășeau sau cel puțin discutau ideile revoluției franceze. În câteva linii, acesta este locul spre care se îndreaptă Șincai prima dată în 1796, după ce fusese destituit din demnitatea de director al școlilor, anchetat, închis și bătut în temniță la Aiud. Opțiunea lui pentru Oradea era deplin întemeiată deoarece, fiind, cum îl califică Mircea Tomuș „un ideolog al mișcării *Supplexului*...”⁶⁸ hrănindu-și ideile din bogata informație istorică despre români, culeasă din bibliotecile Romei și Venei, venea la Darabant ca la un vechi protector al trimiterii la Roma și militant pentru cauza “*Supplexului*...”. Gândul lui Șincai era să meargă la Viena, punându-și speranța într-o audiență, dar în curând va trebui să-și mute gândul de la dreptatea cezaro-crăiască. Darabant îl sprijină cu 20 de galbeni pentru drum. La întoarcere Șincai, dezamăgit și învins, se oprește iarăși la Oradea, întărindu-și prin erudiția sa prietenii printre intelectualii români și maghiari. Căutând o formă de viață demnă de sine, încearcă să obțină postul liber atunci de director al școlilor române din Bihor, fiind sprijinit de Ioan Corneli. Nu reușește, fiind preferat un anonim local și rătăcește un an prin Transilvania, rău tratat de autorități și desigur bine primit prin sate de învățătorii școlarizați de el la Blaj. În 1803 încheindu-se ciclul didactic de șase

istoria iluminismului românesc din Transilvania - Ioan Corneli (1762-1848):
Teză de doctorat. Oradea, Universitatea - Facultatea de litere, 2003, p. 25-30.

⁶⁶ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*: Ediție nouă refăcută, București, Editura științifică, 1967, p. 39.

⁶⁷ Scrisoarea din 30 octombrie 1791. Prima analiză a fondului de scrisori de la Oradea, la Nicolae Iorga, *Istoria*, vol. 2, 1928, reeditate 1969, p. 147 și 175: ***Corespondența cu Corneli***. Apoi mai amplu, la Mircea Tomuș, *op. cit.*, passim; Constantin Mălinaș, *op. cit.*, p. 21-42, 140-150.

⁶⁸ Mircea Tomuș, *op. cit.*, p. 84.

ani, asumat de Șincai față de copiii Toma, Ioan și Gheorghe ai contelui Daniel Vass de Țaga, timp în care, după cum spune, „*nu puteam uita de istoria daco-romană sau valahică...*”⁶⁹ istoricul își puneia întrebarea revenirii în viața publică și se decide din nou pentru Oradea. Opțiunea aceasta într-un moment de răscruce, cu un nou comportament social, umil în aparență, dar de mare decizie și potențial interior, ni se pare cea mai grăitoare dovadă pentru specificul Orăzii, unde după eșuarea *Supplexului*... se făceau eforturi de supraviețuire în forme culturale moderate a mișcării de emancipare a românilor. Nu e lipsit de importanță că Episcopia de Oradea dispunea și de colonia română din Buda, mică dar puternică economic și avea tot acolo răspunderi și om pentru tipărirea cărților în limba română la tipografia regească a universității din capitala Ungariei: „*unde se va stabili începând de atunci pentru o bucată de timp centrul cel mai activ al culturii românești din imperiu, prin ostenețile fructuoase ale unor benedictini ai scrisului nostru...*”⁷⁰ La Oradea, cum spune A. Papiu Ilarian: „*toți cu bucurie și cu inima deschisă îmbrățișară pre celebrimul Șincai.*”⁷¹ Rămase trei luni în casa lui Darabant, stând zilnic la masa-i ospitalieră. Pe atunci Engel, rivalul lui de la Viena, pregătea istoria românilor, ceruse și primea documente despre români, de la Blaj și de la Oradea. Sub supravegherea lui Samuil Vulcan aici se traducea „pe lătinie” pentru Engel, cronica lui Miron Costin, după cum va consemna Șincai însuși într-o digresiune la anul 1449 din *Hronica românilor*.⁷² El constată cu bucurie că atât Samuil Vulcan cât și George Farcaș, despre care spune „*întotdeauna l-am găsit citind și scriind,*” aveau gata pentru tipar o sumedenie de manuscrise în limba română, totalizând mai multe volume și care tipărite s-ar fi integrat în conceptul lui Ioan Bianu de bibliografie românească veche. Dintre intelectualii locali, s-a apropiat de slovacul Mihail Tertina, erudit de formație clasică, prodirector al gimnaziului, unde preda arta poetică, posesor al unor titluri academice din Europa și adept al lui Bachus.⁷³ Șincai îl vedea zilnic, purtau discuții și-i cerceta biblioteca, analizau cultura Europei și revoluția franceză. Tertina i-a dat să citească din opera poetică a lui Ladislau Nagy de Periceiu (Sălaj) și apoi i-a mijlocit întâlnirea cu poetul maghiar de expresie latină, a cărui operă a stârnit admirația învățatului român. Stima devenind reciprocă, Ladislau

⁶⁹ *Ibidem*, p. 113-114. Vezi și notele *Elegiei* de la 1804.

⁷⁰ Tomuș, Mircea, *op. cit.*, p. 86.

⁷¹ Papiu-Ilarian, A. *op. cit.*, p. 21.

⁷² Șincai, G. *Opere*. Ediția Florea Fugaru. București, Editura pentru literatură, 1969. Tom. 2, p. 28.

⁷³ Tomuș, Mircea, *op. cit.*, p. 114-115.

Nagy i-a propus colaborarea la antologia de versuri omagiale, ce voia s-o adreseze bărbaților de frunte ai Aradului.⁷⁴ Din această relație se va naște o importantă pagină de cultură comună româno-maghiaro-slovacă. În volumul editat de Ladislau Nagy în 1804, sub titlul *Orodiad* lui Șincai i se tipărește *Elegia...* de 91 de distihuri latine în hexametri, însoțită de 27, (sau 29, după T. Tomuș) note explicative și care este de fapt o autobiografie în care autorul își desenează drumul vieții, idealurile, dar și piedicile de care s-a izbit.⁷⁵ Deși avea ca model elegiile exaltate ale lui Tertina și Ladislau Nagy, Șincai dă dovadă de măsură în evaluarea realizărilor sale de până acum, e reținut în aprecieri, nu amintește numele inamicilor, având în autoanaliză o distanțare care, ferindu-l de noi neplăceri, să-i permită să comunice adevărul. *Elegia...* cu notele ei este fundamentală pentru cercetător și a fost intens folosită, începând cu T. Cipariu, care, inițial, se pare că nu a înțeles importanța ei, dar a revenit ulterior, și până în zilele noastre. În *Elegie...* Oradea e numită de autor „*dulcea lui mamă, lăcașul de Muze,*” sau „*cetatea cu învățăturile în floare, care, prielnică, sprijinitori îmi nutrea o mulțime.*” Istoricul descrie cu insistență „*pe ocrotitorii mei de acolo ... cărora cinste le-am dat în casa prietenă mie.*” La Oradea în 1803, spune Șincai, „*pe la mulți ... am fost eu atuncea, pe care / Mi s-a întâmplat să-i cunosc din popor sau din nobile / Mulți doar acolo-s în floare, nu numai prin steme de nobili.*” Am citat din traducerea făcută de Theodor Naum, Nestorul latiniștilor români și publicată în 1940 în, revista *Gând românesc*.⁷⁶ Cu o scrisoare de recomandare din partea lui Tertina,

⁷⁴ *Ibidem*, p. 17; Mălinaș Constantin, *Gheorghe Șincai și Ladislau Nagy de Periceiu*, în *Năzuința*, Zalău, februarie 1979, p. 2; Idem, *Gheorghe Șincai și Oradea*, în Crișana, 16 martie 1979, p. 2; Idem, *Gheorghe Șincai - 225 de ani de la naștere*, în Crișana, 28 februarie 1979, p. 9.

⁷⁵ *Orodiad* / Ladislau Nagy de Peretsen nobilis hung. Magno-Varadinensis comitatus Aradinensis jurati adsectoris et ducalis mineralogicae Societatis jenensis sodalis. Liber primus: [Antologie de elegii în limba latină]. Magno-Varadini: Typis et sumtibus Antonii Gottlieb Maramorosiensis, 1804. Între p. 189-221, în *Coronis partis secundis Oradiadis* apare *Elegia XXV*, semnată de George Șincai de Eadem, scrisă la anul 1803, din casa de vară a episcopului Ignatie Darabant: „*ex Episcopali Darabanthiano Tusculano.*”

⁷⁶ *Elegia XXV*. Nobilis Transilvani, Georgii Sinkai de Eadem, AA.LL.Philos et SS. Theol. Doctoris romani, in Magno Transilvaniae Principatu Scholarum Vernacularum Valachico - Catholicarum Emeriti Directoris, data ad Auctorem *Orodiadis*, Magno - Varadini ipso Festo die S. Michaelis Archangelii A. 1803. ex Episcopali Darabanthiano Tusculano. În volumul *Orodiad* (vezi nota 15), p. 189-221. Descrise în *Bibliografia românească veche*, vol. 2, nr. 911, apoi la Constantin

dezvăluită în 1927 de A. Veress,⁷⁷ Șincai sosește la Buda în noiembrie 1803 și va rămâne acolo mai mulți ani fecunzi, câștigând bune relații cu istoricii celebri ai Ungariei, Stephanus Katona și mai ales Kovachich Marton György, lângă care a lucrat intens și fără salariu, îngrijindu-se ca un director de Muzeul Juridic Diplomaic Istoric și având acces în colecțiile de documente și manuscrise ale Bibliotecii Universității și ale Bibliotecii Naționale „Szécsenyi,” înființată în 1802 și condusă de ex-orădeanul Miller J. Ferdinand. În toți acești ani Șincai a fost ajutat bănește de Darabant și Ioan Corneli, cu cel din urmă purtând o îndelungată corespondență.⁷⁸ Sprijinul prietenilor orădeni a fost important și pentru dobândirea și păstrarea postului de corector al cărții românești la tipografia universității, cea ce i-a asigurat o stare financiară mai favorabilă preocupărilor sale. Datorăm lui A. Veress o prețioasă informație, despre programul zilnic de lucru a lui Șincai, culeasă din scrisoarea către Corneli, datată la 31 iulie 1804: „*Trăind numai din corectură, aceleia la zi dacă-i*

Mălinaș, *Catalog de carte românească veche 1643-1830*, Oradea: Editura Mihai Eminescu, 1993, p. 84. Bibliografia principală: Semnalată mai întâi de Timotei Cipariu în 1841: Șincai, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Brașov. An 4, nr. 42, 1841, p. 329-334; Același reproduce *Elegia* în două locuri, la 1855-1868: *Din cronica romanilor de G. Șincai*, în *Acte și Fragmente*, Blasiu. 1855, p. 192-217; *Biografia lui G. Șincai scrisă de el însuși*, în *Arhivă pentru filologia și istoria*, Blaj. An 2, nr. 13, 1868, p. 247; nr. 14, p. 274-276; nr. 15, p. 290-297; A. Papiu-Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Șincai din Șinca*, București: Tipografia Națională, 1869, p. 106-126, inclusiv notele și comentariile adăugate de editor. Textul *Elegiei* se redă în prima ediție cu litere latine a *Cronicii* lui Șincai, de la 1886: Șincai din Sinea, Gheorghie. *Cronica Românilor și a mai multor Neamuri* / Edițiunea a doua tipărită de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, [îngrijită de istoricul Gr. Tocilescu]. București, Tipografia Academiei Române, 1886, p. 5-9. Semnalată de Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară*. Vol. 2: *Românii în literatura ungară și ungerii în literatura română (1781-1838)*. București, Cartea românească, 1931, p. 138. nr. 911. Tradusă în limba română (fără note) de către marele latinist Theodor A. Naum și publicată astfel pentru prima dată în revista *Gând românesc*, Cluj, an 8, nr. 1-4, 1940, p. 54-59, cu note proprii. Reluată de dr. Mihai Gherman în antologia *Școala Ardeleană*. (Poezii, proză, tălmăcirii), ediție îngrijită, prefață, note și glosar de Mihai Gherman). Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1977, p. 49-58. Circulă părerea că prof. Teodor Sav ar fi realizat și o traducere integrală a notelor *Elegiei*, de care încercăm să facem rost, pentru o reeditare bilingvă completă la Oradea, cu ocazia bicentenarului 1804-2004.

⁷⁷ Veress, Andrei. *Note și scrisori șincaiene*. București, Academia Română, 1927, p. 479-509; *Ibidem*, în revista *Transilvania*, an 59, 1927, p. 145-147.

⁷⁸ Mircea Tomuș, *op. cit.* p. 121-130; Constantin Mălinaș, *op. cit.*, p. 21-36.

jertfesc mai mult de două ore, tot restul timpului îl consacru națiunii, deoarece eu în locuința mea din cetate la Wiener Thor mă scol dis-dimineață la ora 4 mă așez la masă, corectez, scriu sau citesc până la opt și jumătate, atunci merg la Pesta și la ora nouă intru în vreo bibliotecă. Acolo până la douăsprezece citesc mai ales manuscrise la care foarte greu am avut acces, apoi mă reîntorc în cetate să iau masa, isprăvind pe la ora două masa. O jumătate de oră o dau destinderii sufletești, plimbându-mă cu unii și cu alții, la două și jumătate mă duc din nou la Pesta și de la trei la șase sunt din nou în bibliotecă, după masa reîntors la Buda peste o jumătate [de oră] mă apuc iar de lucru, până la opt, dar asta nu totdeauna, căci adeseori fac vizite, uneori eu sunt vizitat, iar la opt seara, după alergătură, merg și mănânc și beau, dacă am ce, în sfârșit la ora zece vin la culcare. Martori despre aceasta invoc Buda și Pesta, căci sunt cunoscut la foarte mulți, mai ales învâțați.”⁷⁹

Respectarea acestui orar cerea un organism de fier, cu resurse ieșite din comun și o pasiune îndârjită pentru istoria românilor pe care, după cum scria lui Corneli, „o completez aproape în fiecare zi și o voi completa până la vârf, dacă voi trăi căci am un câmp foarte îmbelșugat.” Deoarece nu ne-am propus să arătăm cum Șincai a refăcut handicapul istoriografiei românești, legând-o la pulsul istoriografiei arcvistice europene, dând un material despre români cum va mai aduna numai Xenopol în istoria sa publicată după 1888, ne vom rezuma în a arăta că a patra venire a lui Șincai la Oradea se produce în anul 1811, probabil în februarie. Istoricul va rămâne aproape un an în preajma noului episcop Samuil Vulcan, lucrând intens la *Hronica*. În 2 noiembrie 1811, îi comunică în scris: „După ce cu multă osteneală am alcătuit cronica daco-românilor, până la timpul împărătesei Maria Tereza, socot că înainte de toate nu am altceva de făcut, decât să rog cu umilință pe *Ilustratea Voastră* ca pentru revizuirea ei să binevoiască a numi grațios pe cine va voi...”⁸⁰ Deci opera sa de temelie și-a terminat-o la Oradea și aici a supus-o voinței lui Samuil Vulcan, noul Mecena și vechi amic, de a cărui bunăvoință își lega, desigur, speranțele tipăririi ei. Că Șincai a intenționat și a sperat să tipărească *Hronica* la Oradea, unde atunci funcționau două tipografii, o probează faptul că depune manuscrisul la cenzura de aici și obține la 6 martie 1812 (6 mai, ap. M. Tomuș), aprobarea cenzorului Anton Szerdahelyi, dar nu găsește editor care să achite costurile. Episcopul Samuil Vulcan a ezitat să plătească editarea cronicii,

⁷⁹ Mircea Tomuș, *op. cit.* pag. 132-133; Veress, Andrei. *Tipografia românească din Buda*, în *Boabe de grâu*. An 3, 1932, p. 593.

⁸⁰ A. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 27.

motivând prin cheltuielile mari, cu ridicarea bisericii catedrale „Sfântul Nicolae.”

Potrivit dorinței testamentare, exprimate încă în 1808, când era bântuit de nesiguranța în viitor, Șincai lasă manuscrisele sale lui Samuil Vulcan, „*cu condiția ca dieceza să continue lucrarea.*”⁸¹ Terminând-o, apoi, el însuși, tot aici, face o copie cu care umblă în desagă prin Transilvania, căutând editor și avizul cenzurii, cel de la Oradea fiindu-i contestat la Alba-Iulia și Cluj.⁸² Din acești ani se știu puține date despre el, mai mult a înflorit legenda. A cincea venire la Oradea și ultima, se produce în 1812, vara sau toamna. A sosit pe jos, cu toiagul în mână și desagii în spinare, plin de mîhnire: „*Samuile, să mă primești iar în curte-ți, nu pre nimicu, dar voiu să-ți fac o copie din Chronica pentru că mă vei ține.*”⁸³ A stat câtva, făcând parțial copia și a plecat, pierzându-i-se urma. S-a știut de moartea sa abia în 1866, din Gazeta *Concordia* nr. 51 (514), unde se publica o matricolă ce-i arăta sfârșitul în 1816 la Sinea (lângă Kosice, în Slovacia), unde nu i s-a putut indentifica mormântul.⁸⁴

Manuscrisele i-au rămas Oradiei și au proliferat în copii, cunoscând și o circulație demnă de atenție către București și Iași, de unde s-au întors înapoi la Oradea, în a doua jumătate a veacului al XIX – lea.⁸⁵ De pe o copie a învățat

⁸¹ În acel moment la Oradea funcționau două tipografii, a lui Antal Gottlieb Maramorosiensis, închiriată cu privilegiu de la Seminariul Episcopiei Romano-catolice, respectiv una privată a lui Michail Szigethy (adusă de la Diosig). cf. Constantin Mălinaș, *Tipografi, tipografii și edituri în Bibor*, 1565-1948. Oradea, Editura Mihai Eminescu, 1995, p. 10-11; Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. 2. București, Ed. didactică și pedagogică, 1969, p. 179.

⁸² Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 180.

⁸³ A. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 26-27.

⁸⁴ Revista *Concordia*, Budapesta, nr. 51 din 1866; Cu reluare de A. Papiu Ilarian, *op. cit.*, la 1869. Poezie: Iustin Popfin, *Moartea lui George Șincai*, în *Familia*, Pesta, an 6, 1870, p. 400-401; Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, ed. 1969, vol. 2, p. 180-181; Z. Păclisanu, *Locul morții lui Gheorghe Șincai*, în *Cultura creștină*, Blaj. An 16, 1936, p. 476-478; V. Ciocan, *Legendă și adevăr privind moartea lui Șincai la Bobota*, în *Acta Musei Porolisensis*, Zalău, 1977, p. 237-244; Ion Lungu, *Un monument peren lui Gheorghe Șincai*, în *Tribuna*. Cluj. An 23, nr. 9, 1 martie 1979, p. 1; M. Tomuș, *op. cit.* p. 232-234.

⁸⁵ Iosif Pervain, *Studii de literatură română*. Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1971, p. 73-112. În special a se vedea capitolul *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Hronica*, despre destinul editorial și traseele urmate de manuscrisele șincaiene de la Oradea.

istorie M. Kogălniceanu, iar Eminescu a făcut însemnări pe una din primele ediții parțiale, ale unei copii ajunse la Iași. Duse la Cluj-Napoca după al doilea război mondial, manuscrisele stau la baza ediției științifice a operelor lui Șincai, începută de Florea Fugaru în 1967 și ajunse la volumul patru.⁸⁶ Precum stau și la baza altor ediții și editări științifice din ultimile decenii.

Credem că mulțimea datelor extrase din istoriografia problemei, probează nu numai biografic, dar și ideatic, legătura dintre Șincai și Oradea, în special pentru partea a doua a vieții lui, decisivă în formarea și terminarea *Hronicii*. Aici a găsit ilustrul învățat oaza de liniște și prietenie, din care se fortifica, chiar dacă nu cu toate speranțele îndeplinite. Orădenii i-au păstrat manuscrisele peste un secol și jumătate, și i-au cultivat memoria în numeroase manifestări de conștiință publică, la care le vom adăuga și pe cele din acest an aniversar.

⁸⁶ Gheorghe Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, încât au fost ele așa de amestecate cu românii, cât lucrurile, întâmplările și faptele unora față de ale altora nu se pot scrie pre înțeles, din mai multe mii de autori în decursul de 34 de ani culeasă și după anii de la nașterea Domnului nostru Isus Hristos alcătuită de Gheorghe Șincai din Sinea, doctorul filozofiei și al teologiei, fostul director al școalei naționaliste din toată țara Ardealului și diortositoriul cărților în Crăiesca tipografie a Universității ungrești din Pesta.

❖ **Prima tipărire**, parțială, în *Calendarul de Buda*, 1808, p. 1-40, cuprinzând anii 86-169 din *Hronică*. *Idem*, 1809, p. 41-80, cu anii 174-264, limba română cu litere chirilice.

❖ **Iași, 1843**. Editor Gherman Vida, Tipografia Mitropoliei, 504 p., redă ms copie a orădeanului Mărcuțiu, anii 86-999.

❖ **Buda, 1844**. Ediție parțială a orădeanului Alexandru Gavra, cu litere chirilice, 700 p., redă anii 86-1383, deși pe pagina de titlu scrie 86-1439.

❖ **Iași, 1853-1854**. Prima editare integrală (anii 86-1739), în trei volume, cu litere chirilice, la centenarul nașterii lui Gh. Șincai. Prin comisia numită de Domnul Alexandru Ghica. Raritate bibliofilă.

❖ **București, 1886**. Ediție integrală a Academiei Române, prima cu litere latine, îngrijită de istoricul Gr. Tocilescu.

❖ **București, 1967-1973**. *Opere*, în patru volume, ediție științifică de Florea Fugaru, note și prefață de Manole Neagoe. Primele trei volume redau cronica în românește, volumul patru redă varianta prescurtată de Șincai, în limba latină, pt. anii 86-1152.

❖ **București, 1978**. Reluare în patru volume, la aceeași Editură Minerva, ediție populară în „Biblioteca pentru toți.”

Gheorghe Șincai and Oradea

Abstract

It is well-known today that Oradea represented in the past some kind of a refuge or a shelter for Gheorghe Șincai, whose life was but a series of misfortunes and difficult moments. His connections with this town were more than cultural or professional; we may speak about spiritual connections.

Oradea always attracted young scholars because of its cultural development at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century. But Șincai became more attracted to it after 1794, not because of its professional possibilities, but because of his private conflict with the bishop Bob. He will find there a good friend and protector – the bishop Ignatie Darabant.

The second period of his staying at Oradea began in 1803 when he finished the education of young nobles Wass. He chose Oradea again because, since Blaj was declining, it became one of the most important Romanian cultural and political centers.

Șincai will come back at Oradea for an year, starting with 1811, where he will finish his masterpiece – *Hronica românilor*... – and will try to publish it.

His last staying at Oradea, took place in the autumn 1812. He will ask once again for accomodation at Darabant' s house in change of a copy from *Hronica românilor*... In fact, he will put his manuscript in Samuil Vulcan' s custody, at Oradea and, as a reward, Bihor County Library is today called after his name.